

### *Pro memoria*



**Mariusz Kulesza**  
**(1950–2014)**

Szóstego sierpnia 2014 r. łódzki ośrodek geograficzny poniósł ogromną stratę. W wieku niespełna 64 lat zmarł nagle i przedwcześnie prof. dr hab. Mariusz Eugeniusz Kulesza, kierownik Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego oraz założyciel i wieloletni kierownik Zakładu Geografii Historycznej i Dziedzictwa Kulturowego w tejże Katedrze.

Mariusz Kulesza urodził się w Łodzi 16 września 1950 r. jako bliźniak (wraz z bratem Andrzejem) z rodziców Wacława Kuleszy i Genowefy Brzozowskiej. Całą edukację odbywał w rodzimym mieście – od szkoły podstawowej przez XIX Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza, gdzie uzyskał maturę, aż do studiów, które podjął na kierunku historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, uczelni, z którą miał się związać na całe życie. W trakcie studiów aktywnie działał w studenckim ruchu naukowym i już wówczas ujawniły się Jego przyszłe zainteresowania badawcze geografiami historyczną osadnictwa miejskiego, historią

osadnictwa oraz przemianami przestrzennymi w okresie późnego średniowiecza i czasów nowożytnych w Polsce. Zainteresowania te mógł jednak realizować jedynie w ramach Koła Naukowego Historyków UŁ, z uwagi na ówczesny profil studiów historycznych w ośrodku łódzkim. W 1976 r. Mariusz Kulesza uzyskał stopień magistra historii na podstawie pracy pt. *Lokale typu hotelarsko-gastro-nomicznego w miastach polskich XVIII stulecia*, której promotorem był prof. dr hab. Bohdan Baranowski, a recenzentem prof. dr hab. Zbigniew Kuchowicz.

Mariusz Kulesza od 1976 r. podjął pracę zawodową w Muzeum Historii Miasta Łodzi (w słynnym pałacu Izraela Poznańskiego), gdzie począwszy od stanowiska asystenta, następnie kierownika działu, w 1980 r. objął funkcję wicedyrektora tej placówki, którą sprawował do początku 1989 r.

W trakcie pracy muzealnej Mariusz Kulesza mógł wreszcie rozwinąć swoje zainteresowania geografiami historyczną, miał możliwość publikowania w wydawnictwach tej placówki i prowadzenia badań naukowych w miastach województwa łódzkiego. Podjął jednocześnie studia doktoranckie w zakresie historii, które zaowocowały przygotowaniem rozprawy nt. *Dzieje Zgierza do 1864 roku*, napisanej pod opieką prof. dr hab. Bohdana Baranowskiego. Recenzentami pracy byli prof. dr hab. Stanisław Marian Zajączkowski (UŁ), prof. dr hab. Wiesław Puś (UŁ) i prof. dr hab. Jan Fijałek (Akademia Medyczna w Łodzi). Na podstawie tej pracy w 1988 r. uzyskał na Uniwersytecie Łódzkim stopień naukowy doktora nauk historycznych.

Uzyskany dorobek badawczy w zakresie geografii historycznej sprawił, że w 1991 r. dr Mariusz Kulesza otrzymał od kierownika ówczesnego Zakładu Geografii Politycznej i Ekonomicznej Regionalnej UŁ, prof. dra hab. Marka Kotera, propozycję przejścia do pracy akademickiej na stanowisko adiunkta w tejże jednostce.

Dopiero tutaj mógł Mariusz Kulesza w pełni rozwinąć zainteresowania geografiami historyczną miast, w szczególności zaś kwestią morfologii i morfogenezy miast. W 2001 r. wydał książkę *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, która była podstawą kolokwium habilitacyjnego przeprowadzonego 28 września 2001 r. przed Radą Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego, i uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego w dziedzinie geografii, specjalność geografia historyczna. Recenzentami przewodu byli: prof. dr hab. Jan Rajman z Akademii Pedagogicznej w Krakowie, prof. dr hab. Stanisław Liszewski z UŁ oraz dr hab. Barbara Miszewska, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego. Centralna Komisja ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych zatwierdziła decyzję Rady Wydziału 25 lutego 2002 r.

Po zrealizowaniu awansów naukowych przyszła również pora na instytucjonalizację zainteresowań badawczych Mariusza Kuleszy w zakresie geografii

historycznej. Dzięki wzorowemu rozwojowi kadry naukowej pod kierunkiem prof. dra hab. Marka Kotera, stan personalny Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ pozwolił na jej wewnętrzny podział, w wyniku którego dr hab. Mariusz Kulesza został powołany w grudniu 2002 r. na stanowisko kierownika Zakładu Geografii Historycznej i Dziedzictwa Kulturowego w tejże Katedrze. Od maja 2004 r. objął stanowisko profesora nadzwyczajnego UŁ. W latach 2003–2010 Mariusz Kulesza był równolegle zatrudniony na stanowisku profesora Wyższej Szkoły Handlowej w Piotrkowie Trybunalskim.

Ostatnim szczeblem awansu zawodowego Mariusza Kuleszy było uzyskanie 30 października 2012 r., z nadania Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, tytułu naukowego profesora w dziedzinie nauk o Ziemi na podstawie dotychczasowego dorobku naukowego oraz monografii wydanej w 2011 r. pt. *Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce*.

Od 1 października 2012 r. prof. dr hab. Mariusz Kulesza objął też kierownictwo Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych na Wydziale Nauk Geograficznych UŁ, które wraz z kierowaniem założonego przez Niego Zakładu sprawował aż do śmierci.

W trakcie niemal czterech dekad rozwoju naukowego prof. Mariusz Kulesza przeszedł drogę od historii Polski w XVIII w. do geografii historycznej. Jego pierwsze opracowania naukowe, publikowane w trakcie pracy muzealnej, dotyczyły historii miast regionu łódzkiego: Pabianic, Zgierza, Głowna, a przede wszystkim rodzinnej Łodzi. Zajmował się głównie rozwojem przestrzennym tych miast, ich historią oraz wpływem procesów społecznych, politycznych, gospodarczych, kulturalnych na ich rozwój urbanistyczny. Praca doktorska *Dzieje Zgierza do 1864 roku* miała charakter interdyscyplinarny, lokując się problemowo na pograniczu historii politycznej i gospodarczej oraz geografii historycznej. Duże jej fragmenty zostały opublikowane w połowie lat 90. XX w. w monografii Zgierza (pod redakcją R. Rosina). Na trwały dorobek naukowy tej rozprawy doktorskiej składa się przeprowadzenie analizy rozwoju przestrzennego Zgierza od okresu przedkolacyjnego po lata 60. XIX w. Mariusz Kulesza udowodnił w niej, że bardzo trwale są dawne struktury przestrzenne, które wyraźnie były widoczne w planie Zgierza z lat 80. XX w. Istotne okazało się też zróżnicowanie fizjonomii zachowanej zabudowy i morfologii działki siedliskowej oraz użytkowanie ziemi w mieście. Burzliwa historia oraz funkcjonowanie Zgierza w ramach różnych ustrojów politycznych i systemów społeczno-gospodarczych utrwaliły się w krajobrazie kulturowym miasta.

W dalszej pracy naukowej Mariusza Kuleszy pojawił się nurt skoncentrowanych zainteresowań problematyką morfologii i morfogenezy miast średniowiecznych województw łęczyckiego i sieradzkiego, czego plonem była rozprawa habilitacyjna. Udowodniono w niej, że miasta te rozwinęły się ze wczesnośred-

niowiecznych jeszcze przedkolacyjnych struktur przestrzennych lub na skutek przekształceń wsi, a relikty układów pierwotnych są nadal widoczne w małych i średniej wielkości ośrodkach, które w XIX i XX w. nie podlegały silnym przeobrażeniom. Kulesza ustalił też wpływy Śląska na początkowe rozplanowanie miast badanego regionu, co tłumaczył prawdopodobnym zastosowaniem XIII- i XIV-wiecznego śląskiego wzorca mierniczego.

Kolejne badania Mariusza Kuleszy poszerzały obszar zainteresowań badawczych o Pomorze i Śląsk, czego efektem była monografia tzw. profesorska, stanowiąca pierwszą w literaturze geograficznej i jedną z nielicznych na gruncie nauk historycznych analiz morfologii i rozplanowania miast średniowiecznych na obszarze współczesnej Polski. Znaczący był Jego wkład w rozpoznanie problemu genezy i rozwoju małych miast w aspektach historycznym, społecznym i gospodarczym a przede wszystkim przestrzennym nie tylko w Polsce Środkowej, ale w całym kraju.

Trzeci istotny nurt badawczy w rozwoju naukowym prof. Kuleszy to dziedzictwo kulturowe przede wszystkim rodzinnej Łodzi i jej regionu. W kilku ważnych publikacjach poświęconych tej kwestii porusza problematykę roli mniejszości narodowych i wyznaniowych na kształtowanie współczesnego krajobrazu kulturowego Łodzi i innych ośrodków Polski Środkowej. Niektóre z tych prac, realizowane w ramach grantów prezydenta miasta Łodzi, były pierwszymi publikacjami szerzej analizującymi Łódź jako wielokulturową społeczność miejską, ze szczególnym uwzględnieniem materialnych śladów tego dziedzictwa.

Nieco mniej wyraźnie zaznacza się w dorobku badawczym prof. Kuleszy nurt zainteresowań zmianami zagospodarowania przestrzennego oraz zmiennością funkcji miast polskich na skutek transformacji ustrojowej po 1989 r., przede wszystkim dzielnic Łodzi: Bałut, Rudy Pabianickiej, rejonu byłego Litzmannstadt Ghetto i terenów poprzemysłowych. Marginalnie zajmował się także kwestiami podziału terytorialnego Polski w ujęciu geografii historycznej oraz mniejszościami narodowymi i religijnymi w Polsce.

Nagła śmierć prof. Mariusza Kuleszy przerwała przygotowanie publikacji bardzo potrzebnych polskiej geografii historycznej, takich jak: słownik i monografia geografii historycznej Polski, vademecum materiałów do geografii historycznej Łodzi oraz konceptualizacji terminologii, w tym pojęcia regionu historycznego.

Łączny dorobek naukowy prof. dr hab. Mariusza Kuleszy stanowi ponad 140 publikacji (także w języku angielskim, węgierskim i niemieckim), w tym 11 autorskich i zredagowanych publikacji książkowych (spis w załączeniu).

Mariusz Kulesza odbył kilka staży naukowych, w tym rządu portugalskiego w Lizbonie (1981 r., 1984 r.) w zakresie dziedzictwa kulturowego i ochrony

zabytków oraz we Francuskim Instytucie Urbanistycznym Uniwersytetu Paryż VIII w Champs sur Marne pod Paryżem (1994–1995). Uczestniczył w ok. 50 konferencjach, przeważnie z referatami, w tym w 28 międzynarodowych w: Bari, Cincinnati, Florencji, Glasgow, Lublanie, Ouro Preto, Pradze, Preszowie, Sztokholmie i Wilnie. Sam też był organizatorem kilku z nich. Z Jego inspiracji udało się w Polsce reaktywować konferencje z geografii historycznej, które nie odbywały się od lat 60. XX w.

W ciągu 23 lat pracy akademickiej na Uniwersytecie Łódzkim prof. Mariusz Kulesza prowadził 37 kursów wykładów, ćwiczeń laboratoryjnych i przede wszystkim terenowych oraz seminariów magisterskich i doktoranckich. Wykładał nie tylko na kierunku geograficznym, ale również na gospodarce przestrzennej, regionalistyce, turystyce i rekreacji. Wypromował ponad stu magistrów geografii oraz pięcioro doktorów. Wielokrotnie był recenzentem w przewodach habilitacyjnych i doktorskich. Był autorem koncepcji programu specjalizacji na kierunku geograficznym studiów uzupełniających w zakresie geografii historycznej oraz współautorem programu studiów na kierunku regionalistyki. Przygotował też programy dydaktyczne dla studium kształcenia europejskiego i regionalnego, którym kierował, oraz program kształcenia w zakresie dziedzictwa kulturowego Łodzi i regionu dla nauczycieli szkół i przedszkoli.

Profesor Mariusz Kulesza miał szczególną umiejętność przekazywania swej ogromnej wiedzy studentom i młodzieży szkolnej, co zjednywało Mu uznanie, sympatię, i powodowało, że zgłaszane przez Niego wykłady zawsze były wybierane jako fakultety. Zdolności dydaktyczne sprawiały, że był kilkakrotnie wybierany przez studentów do grona najlepszych wykładowców. Jako wychowawca młodszych pracowników nauki i studentów był bardzo ceniony i lubiany za życzliwość, wyrozumiałość i serdeczność, z którą się z Jego strony spotykali.

W toku pracy zawodowej Mariusz Kulesza pełnił szereg odpowiedzialnych i ważnych funkcji, wspomnianą już wicedyrektora Muzeum Historii Miasta Łodzi, a po przejściu na Uniwersytet Łódzki, przez cztery kadencje, aż do śmierci, funkcję przewodniczącego Wydziałowej Komisji Wyborczej. Wielokrotnie uczestniczył w komisji wydziałowej rekrutacyjnej, w tym jako jej wiceprzewodniczący. Był też członkiem komisji rekrutacyjnej na studia doktoranckie.

Zasiadał w kilku radach redakcyjnych. Był członkiem komitetu redakcyjnego, zastępcą redaktora, a ostatnio redaktorem periodyku „Folia Geographica Socio-Oeconomica”. Wchodził, jako redaktor tematyczny z geografii historycznej, w skład redakcji „Studiów z Geografii Politycznej i Historycznej” wydawanych na wydziale od 2012 r. Od 2013 r. był członkiem Rady Naukowej „Rocznika Historyczno-Geograficznego. Studia GeoHistorica”.

W ramach działalności pozaakademickiej w latach 2007–2010 był członkiem Zespołu Problemowego ds. Zespołów Miejskich i Metropolitalnych Komitetu

Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, od 2001 r. brał udział w pracach Komisji Geografii Historycznej Komitetu Nauk Historycznych PAN. Był również członkiem założycielem Komisji Geografii Politycznej i Historycznej Polskiego Towarzystwa Geograficznego, w której powołaniu miał uczestniczyć w trakcie konferencji w Łopusznej (odbyła się tydzień po Jego śmierci). Na forum międzynarodowym był aktywny głównie w organizacji ISUF (International Seminar on Urban Form), w której konferencjach wielokrotnie brał udział i publikował w jej organie „Urban Morphology”.

Za działalność naukową i dydaktyczną prof. Mariusz Kulesza był kilka razy nagradzany przez Rektora UŁ oraz Dziekana WNG nagrodami indywidualnymi i zbiorowymi wszystkich stopni.

Profesor Mariusz Kulesza pozostawił dwóch synów, obaj łączą pasję naukową z praktyką, starszy Adam na gruncie nauk prawnych, a młodszy Piotr – historii. Głównym Jego hobby była turystyka i muzyka, przede wszystkim zaś twórczość ulubionego zespołu „Rolling Stones”, której był nie tylko fanem, ale też ekspertem.

Prof. dr hab. Mariusz Kulesza był znanym naukowcem, o dużym i powszechnie cenionym dorobku, świetnym dydaktykiem oraz wychowawcą młodzieży, sprawnym organizatorem nauki, a także jej popularyzatorem. Jego nagła śmierć jest bolesną stratą dla łódzkiego ośrodka geograficznego, ale również dla Łodzi, której poświęcił wiele prac. Polska geografia historyczna straciła jedną z kluczowych postaci, badacza, który nadał jej, po kilkudziesięciu latach stagnacji, nowy impet do rozwoju i podniesienia rangi tej dyscypliny w Polsce wśród nauk geograficznych.

*Marek Sobczyński*  
Zakład Geografii Politycznej,  
Katedra Geografii Politycznej  
i Studiów Regionalnych UŁ

Publikacje książkowe autorstwa i pod redakcją  
prof. dra hab. Mariusza Kuleszy

Kulesza M., Pawłowski M., 1977, *Główno*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Łódź.

Kulesza M., Pawłowski M., 1985, *Bałuty 1430–1915–1980*, Wydawnictwo Muzeum Historii Miasta Łodzi, Łódź.

Kulesza M. i in., 1997, *Informator programowy kształcenia regionalnego w zakresie dziedzictwa kulturowego Łodzi i regionu Polski Środkowej dla nauczycieli przedszkół, szkół podstawowych i średnich*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.

- 
- Kulesza M., 2001, *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przed-rozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Koter M., Kulesza M., Puś W., Pytlas S., 2005, *Wpływ wielonarodowego dziedzictwa kulturowego Łodzi na współczesne oblicze miasta*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Sobczyński M., Kulesza M., 2006, *Miejsce i rola powiatu w tradycji podziału terytorialnego Polski*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Szajnowska-Wysocka A., Kulesza M., 2007, *Studia społeczne i przestrzenne ośrodka przemysłowego (na przykładzie Sosnowca)*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Kulesza M. (red.), 2008, *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Kulesza M. (red.), 2009, *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Łódzkiego, Legnica.
- Kulesza M., Łapa M., Walicki J. (red.), 2010, *Rola wspólnot wyznaniowych w historii miasta Łodzi*, Centrum Badań Żydowskich UŁ, Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ, Zakład Historii Gospodarczej UŁ, Łódź.
- Kulesza M., 2011, *Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce*, Wydawnictwo Ibidem, Łódź.

**Profesor zwyczajny dr hab. Mariusz Kulesza  
(1950–2014)  
Sylwetka i dorobek naukowy**

Szóstego sierpnia 2014 r. zmarł nagle kierownik Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ prof. dr hab. Mariusz Kulesza.

Profesor Kulesza urodził się 16 września 1950 r. w Łodzi, tutaj też ukończył szkołę podstawową i średnią, XIX Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza, a następnie podjął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Przedmiotem Jego zainteresowań była historia życia wewnętrznego miast polskich. Pracę magisterską, poświęconą obyczajom miejskim w XVIII-wiecznej Polsce, pt. *Lokale typu hotelarsko-gastronomicznego w miastach polskich XVIII stulecia*, napisaną pod kierunkiem prof. dra hab. Bohdana Baranowskiego, obronił w 1976 r. i uzyskał stopień magistra historii.

W 1976 r. podjął pracę w Muzeum Historii Miasta Łodzi, w którym pracował do 1989 r., pełniąc pod koniec funkcję zastępcy dyrektora tej placówki. W latach 1981 i 1984 był stypendystą rządu Republiki Portugalskiej w zakresie dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków. Pomimo pracy zawodowej nadal poświęcał się swoim zainteresowaniom naukowym. Kontynuował badania dotyczące historii miast Polski Środkowej. Powstały wówczas pierwsze istotne w Jego dorobku naukowym prace poświęcone wybranym miastom: Pabianicom, Zgierzowi, Głównu oraz Łodzi, w których poruszał zagadnienia rozwoju przestrzennego tych miast w kontekście oddziaływania na ten rozwój różnych procesów – społecznych, gospodarczych i kulturalnych. Zwieńczeniem ówczesnych zainteresowań badawczych problematyką miejską była rozprawa doktorska pt. *Dzieje Zgierza do 1864 roku*, którą obronił na macierzystym wydziale w 1988 r. Promotorem pracy był prof. dr hab. Bohdan Baranowski. Przedstawił w niej, po raz pierwszy w literaturze historycznej, nie tylko ogólne dzieje tego miasta, ale również jego rozwój przestrzenny od okresu przedlokacyjnego po czasy intensywnej urbanizacji przemysłowej w XIX w. W pracy tej zwrócił uwagę na trwałość dawnych struktur przestrzennych we współczesnym planie miasta, podkreślił zróżnicowania w fizjonomii zachowanej zabudowy oraz morfologii działki siedliskowej, a także w użytkowaniu ziemi. Było to więc w istocie podejście typowo geograficzno-historyczne, które znalazło wyraźne odbicie w dalszych Jego badaniach. Obszerne fragmenty omawianej rozprawy



znalazły się następnie w zbiorowej monografii pt. *Zgierz. Dzieje miasta do 1988 r.*, wydanej pod redakcją R. Rosina w 1995 r.

Geograficzna kariera Mariusza Kuleszy rozpoczęła się 1 października 1991 r., kiedy został zatrudniony na stanowisku adiunkta w ówczesnym Zakładzie Geografii Politycznej i Ekonomicznej Regionalnej (a obecnej Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych). Przedmiotem Jego zainteresowań badawczych stała się geografia historyczna miast, a z czasem szczególnie morfologia i morfogeneza miast. Ważnym impulsem dla zdynamizowania tych badań był udział dra Kuleszy w międzynarodowych konferencjach stowarzyszenia naukowego ISUF (International Seminar on Urban Form) w Birmingham (1997 r.) i Florencji (1999 r.) oraz w kilku innych konferencjach międzynarodowych i krajowych poświęconych historii budowy miast, a także odbyty w latach 1994–1995 staż we Francuskim Instytucie Urbanistycznym Uniwersytetu Paryż VIII w Champs sur Marne.

Znaczne już doświadczenia badawcze dra Mariusza Kuleszy w dziedzinie historii budowy miast i ich morfologii zaowocowały w 2002 r. wartościową rozprawą habilitacyjną pt. *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*. Była to pierwsza w ośrodku łódzkim praca traktująca tak dogłębnie o morfologii wszystkich osiedli, jakie kiedykolwiek uzyskały prawa miejskie na tym terenie, niezależnie od tego, czy je wykorzystwały i czy wytworzyły typowe układy miejskie. W sumie badaniami objął imponującą liczbę 93 miast, miasteczek i osad na terenie zajmującym przeważającą część obecnego województwa łódzkiego. Nie wiele innych regionów Polski mogło się poszczycić podobnej skali opracowaniem. Autor wykazał, że geneza form przestrzennych na badanym terenie nie była jednorodna i że miasta te powstawały na bazie czworakiego rodzaju struktur osadniczych: 1) wielofunkcyjnego protomiejskiego zespołu przedlokacyjnego, typu gród-podgródzie-osada targowa (9 miast), z dawnych wsi targowych (30 miast), z przekształcenia układów wiejskich (53 miasta) oraz z osiedli miejskich lokowanych na tzw. surowym korzeniu (tylko 1 miasto). Ustalenia te były zaskakujące, gdyż dotychczas na ogół uważano, że większość miast w Polsce Środkowej powstała od podstaw w wyniku kolonizacji na prawie niemieckim, tymczasem badania dra Kuleszy dowiodły, że u ich genezy prawie zawsze leżały starsze, rodzime formy osadnicze. Stwierdzenia te oraz przedstawiona typologia form morfogenetycznych miast Polski Środkowej stanowiły ważne osiągnięcie naukowe dra Kuleszy.

Kolokwium habilitacyjne dra Mariusza Kuleszy odbyło się 28 września 2001 r., a Centralna Komisja ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych nadała Mu stopień doktora habilitowanego 25 lutego 2002 r. Nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Łódzkiego otrzymał 1 maja 2004 r.

W roku akademickim 2003/2004, równoległe do zatrudnienia w UŁ, dr hab. Mariusz Kulesza podjął pracę, na pół etatu, na stanowisku profesora w Wyższej Szkole Handlowej im. Króla Stefana Batorego w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie prowadził m.in. wykłady z historii gospodarczej. W uczelni tej przepracował siedem lat.

Ważnym wydarzeniem w karierze naukowej dra hab. Kuleszy było powołanie Go 1 grudnia 2002 r. na kierownika nowo utworzonego, w ramach Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ, Zakładu Geografii Historycznej i Dziedzictwa Kulturowego. Stworzyło to impuls do zdynamizowania Jego badań geograficzno-historycznych, już w wymiarze zespołowym.

W trakcie pracy zawodowej w Uniwersytecie Łódzkim prof. Kulesza uczestniczył w ponad 50 konferencjach naukowych, w tym w blisko 30 międzynarodowych, niemal z reguły z referatem. Brał udział w konferencjach, kongresach bądź sympozjach m.in. w Czechach, Francji, Słowacji, Rumunii, Słowenii, Szwecji, Wielkiej Brytanii, Włoszech, Stanach Zjednoczonych i Brazylii. Był też organizatorem lub współorganizatorem kilku konferencji naukowych o zasięgu ogólnopolskim poświęconych geografii historycznej oraz ośmiu międzynarodowych konferencji z geografii politycznej, organizowanych w cyklu dwuletnim przez Katedrę Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ, zwanych „łódzkimi”.

W zakresie badań naukowych prof. Kulesza współpracował w ramach międzynarodowych projektów badawczych z uniwersytetami i ośrodkami naukowymi w Preszowie (Słowacja), Birmingham (Wielka Brytania) oraz Lublanie (Słowenia), a w zakresie wymiany studentów i wspólnych ćwiczeń terenowych z uniwersytetem w Karlstadzie (Szwecja).

Profesor Kulesza był redaktorem lub współredaktorem trzech zbiorowych prac naukowych oraz współredaktorem wydawanego przez Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni czasopisma naukowego „*Folia Geographica Socio-Oeconomica*”, pełniąc w Komitecie redakcyjnym w latach 1997–2000 funkcję sekretarza naukowego, od 2001 r. zastępcy redaktora naczelnego, a od 1 stycznia 2013 r. funkcję redaktora naczelnego.

Oprócz działalności *stricto* naukowej, prof. Kulesza aktywnie angażował się w działalność organizacyjną Wydziału Nauk Geograficznych UŁ. Z rekomendacji Rady Wydziału od 2002 r. nieprzerwanie, przez cztery kadencje, pełnił funkcję przewodniczącego Wydziałowej Komisji Wyborczej. Od 2002 r. do 2005 r. był pełnomocnikiem dziekana ds. wojskowego szkolenia studentów na WNG, a od 2005 r., nieprzerwanie, pełnomocnika rektora UŁ ds. organizacji przysposobienia obronnego na Wydziale Nauk Geograficznych. Przez jedną kadencję był członkiem Rady Bibliotecznej Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni, a od 2008 r. członkiem zespołu

doradczego dziekana Wydziału Nauk Geograficznych. Ponadto wielokrotnie był członkiem komisji egzaminacyjnej na kierunku geograficznym, a od kilku lat pełnił funkcję przewodniczącego komisji egzaminów magisterskich w IGSEiOP, parokrotnie bywał też członkiem w komisjach egzaminów doktorskich na Wydziale. Przez rok akademicki, w latach 2002–2003 pełnił funkcję kierownika Podyplomowego Studium Wiedzy o Regionie i Edukacji Europejskiej przy IGSEiOP, a w ostatnim okresie objął funkcję zastępcy przewodniczącego Rady Programowej nowo tworzonego międzywydziałowego kierunku Regionalistyka kulturowa.

Profesor Kulesza angażował się również w działalność na rzecz Łodzi i regionu łódzkiego. Współuczestniczył w opracowaniu ekspertyzy w sprawie zasięgu województwa łódzkiego w okresie poprzedzającym jego utworzenie oraz w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami na lata 2008–2011. Brał też udział w procesie tworzenia programu nauczania dla szkół w zakresie dziedzictwa kulturowego Łodzi i regionu łódzkiego, a także w inspirowanym przez władze miejskie procesie tworzenia programów ochrony dziedzictwa kulturowego Łodzi, a przez władze wojewódzkie procesie planowania i opracowania strategii rozwoju.

Wyrazem uznania dla pozycji naukowej prof. Kuleszy było zaproszenie Go do ogólnopolskich gremiów naukowych. W latach 2007–2010 był członkiem Zespołu Problemowego ds. Obszarów Miejskich i Metropolitalnych Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN. Brał też udział w posiedzeniach Komisji Geografii Historycznej Komitetu Nauk Historycznych PAN.

W okresie ponad dwudziestoletniego zatrudnienia w Uniwersytecie Łódzkim prof. Kulesza realizował wszelkie rodzaje zajęć dydaktycznych, od ćwiczeń i ćwiczeń terenowych oraz wykładów aż po seminaria magisterskie i doktorskie. W sumie prowadził zajęcia z ok. 40 przedmiotów na Wydziale, najpierw Biologii i Nauk o Ziemi, a następnie Nauk Geograficznych, na kierunku geograficznym, a od kilku lat także na kierunku gospodarka przestrzenna; gościnnie wykładał też na innych wydziałach. Ponadto, jak już wspomniano, przez siedem lat prowadził zajęcia na kierunku stosunki międzynarodowe w Wyższej Szkole Handlowej im. Króla Stefana Batorego w Piotrkowie Trybunalskim. Łącznie wypromował ponad stu magistrów oraz pięćdziesiąt doktorów.

Działalność dydaktyczna prof. Kuleszy nie ograniczała się wyłącznie do prowadzenia zajęć, dla wielu z nich opracował też treści programowe. Tego typu programy dydaktyczne przygotował m.in. do nauczania: historii gospodarczej XIX i XX w. (dla I roku geografii studiów stacjonarnych i niestacjonarnych), geografii historycznej (dla I roku studiów magisterskich na specjalizacji z geografii politycznej, historycznej i studiów regionalnych) oraz ochrony krajobrazu kulturowego (dla III roku studiów stacjonarnych i niestacjonarnych). Ponadto,

we współautorstwie, opracował informator programowy kształcenia regionalnego w zakresie dziedzictwa kulturowego Łodzi i regionu łódzkiego dla nauczycieli przedszkoli, szkół podstawowych i średnich oraz informator wiedzy o regionie dla podyplomowego studium kształcenia europejskiego i regionalnego. Był także współautorem programu dydaktycznego nowego, interdyscyplinarnego kierunku Regionalistyka kulturowa, utworzonego wspólnie przez trzy wydziały: Filozoficzno-Historyczny, Filologiczny oraz Nauk Geograficznych.

Profesor Mariusz Kulesza dał się poznać jako twórczy i zaangażowany nauczyciel akademicki, ceniony wykładowca, opiekun i promotor prac licencjackich, magisterskich i doktorskich. Przez studentów był szanowany za wiedzę i erudycję oraz powszechnie lubiany za poczucie humoru i okazywaną im życzliwość. Między innymi za te cechy został kilkakrotnie wyróżniony nagrodą studentów dla najlepszego wykładowcy.

Za działalność naukową i dydaktyczną był pięciokrotnie uhonorowany nagrodą naukową – indywidualną i zespołową – JM Rektora Uniwersytetu Łódzkiego oraz czterokrotnie podobnymi nagrodami dziekana Wydziału Nauk Geograficznych.

Podczas pracy na Uniwersytecie Łódzkim profesor Mariusz Kulesza zgromadził znaczący dorobek naukowy, wyróżniający się liczbą 103 publikacji, w tym 75 oryginalnych, często cytowanych w literaturze specjalistycznej, prac twórczych. Ich problematyka jest zróżnicowana. Dominują prace z zakresu geografii historycznej osadnictwa, w tym zwłaszcza dotyczące rozwoju przestrzennego oraz morfogenezy i morfologii miast. Większość z nich jest poświęcona miastom Polski Środkowej, pod którą to nazwą historycy rozumieją obszar dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej; część z prac odnosi się jednak także do terytorium całego obecnego regionu łódzkiego. W tej grupie prac wyróżnić można kilka odmiennych ujęć problematyki miejskiej. Jedno dotyczy prezentacji rozwoju przestrzennego pojedynczych wybranych miast – Pabianic, Uniejowa, Szadku, Brzezin, Nowego Miasta n/Pilicą i Turku, a także poszczególnych dzielnic Łodzi. Bardziej interesujące są jednak prace o ujęciu problemowym, traktujące o różnych aspektach morfologii i morfogenezy miast. Szczególnie wartościowe są prace dotyczące pierwotnego rozplanowania miast regionu łódzkiego. Należą do nich zwłaszcza prace o genezie przedlokacyjnych i lokacyjnych układów przestrzennych tych miast, o rozplanowaniu wczesnomiejskich osad targowych i ich śladach we współczesnych planach niektórych miast, o kształtach i wymiarach rynków oraz placów miejskich w miastach lokacyjnych, a także o zagospodarowaniu gruntów miejskich (rozłogów). Z rozważań tych prof. Kulesza wywodzi uwagi o wartościowych, zabytkowych układach przestrzennych niektórych miast Polski Środkowej. Interesujące są również pewne subregionalne ujęcia wymienionej problematyki, np. o morfogenezie

miast na pograniczu śląsko-wieluńsko-sieradzkim i o zagospodarowaniu przestrzennym historycznych miast w dolinie Bzury do końca XVII w. Wszystkie te prace układały się w sumie na coraz pełniejszy obraz morfogenezy całego zbioru miast w regionie łódzkim.

Oprócz prac empirycznych, spod pióra prof. Mariusza Kuleszy wyszły również opracowania o charakterze uogólniającym, teoretycznym i metodologicznym. Dotyczyły one z jednej strony geografii historycznej jako dyscypliny naukowej, z drugiej, węższej, morfologii miast. Do pierwszej kategorii należały rozważania na temat geografii historycznej jako determinanty rozwoju nauk humanistycznych oraz czasie i przestrzeni w naukach geograficznych, a także syntetyczne opracowania o rozwoju geografii historycznej, a zwłaszcza o badaniach geograficzno-historycznych osadnictwa miejskiego w Polsce w okresie międzywojennym i po drugiej wojnie światowej, ze szczególnym uwzględnieniem badań układów urbanistycznych miast Polski Środkowej. Do drugiej kategorii należą m.in. ważna, teoretyczna praca o morfologii miast, jej stanie i tendencjach rozwoju, oraz praca o zastosowaniu klasycznych, brytyjskich metod Conzenowskich w polskich badaniach morfologii miast. Niezmiernie wartościowe są także prace dotyczące problematyki metodologicznej w badaniach genezy i pierwotnego rozplanowania miast, w tym rzadko w polskiej morfologii urbanistycznej poruszanej problematyki rozmiarowania miast średniowiecznych i dawnych modułów mierniczych. Część z wyżej omówionych prac ukazała się we współautorstwie z Markiem Koterem.

W ostatnim okresie w pracach prof. Kuleszy pojawił się nowy nurt badawczy, z pogranicza kilku działów nauk geograficznych – geografii kultury, geografii ludności oraz geografii politycznej. Przedmiotem Jego zainteresowania stał się mianowicie krajobraz kulturowy Łodzi i regionu łódzkiego oraz rola poszczególnych wspólnot narodowych, mieszkających na tym terenie, w jego tworzeniu. Powstała seria prac traktujących m.in. o roli wspólnot wyznaniowych – protestantów, żydów i in. – w historii Łodzi i w kształtowaniu jej krajobrazu kulturowego, a także o tym, „co po nich pozostało”, czyli o śladach materialnego dziedzictwa tych wspólnot we współczesnym krajobrazie miasta. Są w tej grupie także prace dotyczące przeszłości i teraźniejszości wspólnot narodowych i wyznaniowych na obszarze naszego regionu oraz wpływu wielonarodowego dziedzictwa kulturowego na współczesny krajobraz miast Polski Środkowej. Przedmiotem szczególnego zainteresowania zdała się być społeczność żydowska, której poświęcił dwie interesujące prace. Jedna z nich traktuje o materialnym dziedzictwie Żydów w krajobrazie kulturowym Polski Środkowej, druga – wyjątkowo poświęcona innemu regionowi – dotyczy kwestii skupisk ludności żydowskiej na Śląsku w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej. Część wymienionych prac powstała we współautorstwie z Andrzejem Rykałą.

W dorobku naukowym prof. Mariusza Kuleszy jest też 21 publikacji w językach obcych. Wyróżnić wśród nich można dwie wyraźnie różniące się grupy tematyczne. Pierwsza związana jest z podstawową w jego badaniach dyscypliną, jaką była geografia historyczna osadnictwa miejskiego i morfologia miast, druga natomiast z geografią polityczną, na ogół w ujęciu historycznym. Prace pierwszej kategorii dotyczyły m.in. genezy przedlokacyjnych i lokacyjnych układów miejskich na przykładzie Pomorza Zachodniego, form morfologicznych miast średniowiecznych w Polsce oraz planów tych miast i ich sukcesji we współczesnym krajobrazie miast polskich, a także o genezie i rozwoju miast wielokulturowych w Polsce Środkowej. Były tu też prace trochę nietypowe dla jego dorobku naukowego, jak np. o adaptacji i rewitalizacji dawnych obiektów fabrycznych do nowych funkcji miejskich na przykładzie Łodzi, o podstawach historycznych i zmianach społeczno-gospodarczych małych miast w Polsce oraz o formach osiedli wiejskich w Polsce i ich transformacji w procesie historycznym. Część z tych prac wydana była we współautorstwie z Markiem Koterem, a także z Dorotą Kaczyńską. Opracowania tej kategorii opublikowane zostały m.in. w periodyku międzynarodowego towarzystwa badaczy morfologii miast (ISUF), którego prof. Kulesza był członkiem, pt. „Urban Morphology. Journal of the International Seminar on Urban Form” oraz publikacjach pokonferencyjnych konferencji ISUF w Birmingham, Glasgow, Friani, Florencji, Sztokholmie i Ouro Preto, na których prezentował swoje referaty. Ostatnia Jego publikacja anglojęzyczna pt. *Shaping the Housing of Industrialists and Workers. The Textile Settlements of Księży Młyn (Łódź) and Żyrardów in Poland* (współautor Marek Koter) ukazała się tuż przed śmiercią prof. Kuleszy w prestiżowym tomie pod red. P.J. Larkhama i M.P. Conzena pt. *Shapers of Urban Form. Exploration in Morphological Agency* (New York and London 2014).

Prace prof. Kuleszy z zakresu geografii politycznej powstawały zazwyczaj w związku z organizowanymi cyklicznie przez Katedrę Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych międzynarodowymi konferencjami z geografii politycznej bądź z podobnymi konferencjami organizowanymi przez zagranicznych partnerów Katedry. Problematyka tych konferencji dotyczyła najczęściej problemów granic i pograniczy – dawnych i współczesnych – zagadnień mniejszości narodowych i wyznaniowych, regionów wielokulturowych itp. Prace prof. Kuleszy (pisane m.in. we współautorstwie z A. Rykałą, M. Koterem i D. Kaczyńską) dotyczyła właśnie tej problematyki, lecz charakteryzowały się z reguły ujęciem geograficzno-historycznym. Traktowały one np. o geograficznych i historycznych podstawach kształtowania się granic dawnej i współczesnej Polski, genezie regionów geograficzno-historycznych Polski oraz ich terytoriach i granicach od początku państwa polskiego po rozbiory, dziejach politycznych Wielkopolski oraz ziem łęczyckiej i sieradzkiej, a także o historycznych zmianach statusu

politycznego ziemi łódzkiej. Prace te przyczyniały się do lepszego zrozumienia przez cudzoziemskiego czytelnika złożonych dziejów historyczno-politycznych Polski. Równie interesujące były prace dotyczące kwestii mniejszości oraz wielonarodowego dziedzictwa kulturowego. Traktowały one m.in. o wpływie wieloetnicznego dziedzictwa kulturowego na krajobraz kulturowy Polski Środkowej i o wielonarodowym dziedzictwie kulturowym wschodniej części Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz o mniejszości protestanckiej na Śląsku, a także o genetycznym zróżnicowaniu mniejszości niemieckiej w krajach Europy Środkowej.

W dorobku prof. Kuleszy jest też ponad 10 książek (autorskich, współautorskich i pod Jego redakcją), z których omówione zostaną te najważniejsze. Pierwszą stanowiła wspomniana już, świetna rozprawa pt. *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie* (Wyd. UŁ, Łódź 2001). Druga, nawiązująca do zainteresowań prof. Kuleszy problemami wieloetniczności, to zbiorowa praca łódzkich geografów i historyków pt. *Wpływ wielonarodowego dziedzictwa kulturowego Łodzi na współczesne oblicze miasta* (Wyd. UŁ, Łódź 2004), w której udział prof. Kuleszy był znaczący. W trzeciej książce, we współautorstwie z Markiem Sobczyńskim, pt. *Miejsce i rola powiatu w tradycji podziału terytorialnego Polski*, napisał rozdział o przedrozbiorowych podziałach lokalnych ziem Rzeczypospolitej (Wyd. UŁ, Łódź 2006). Czwarta książka pt. *Studia społeczne i przestrzenne ośrodka przemysłowego (na przykładzie Sosnowca)* (Wyd. UŁ, Łódź 2007) powstała we współpracy z Alicją Szajnowską-Wysocką; prof. Kulesza opracował w niej obszerną część o rozwoju urbanistycznym i morfologii miasta. Ale najważniejszym niewątpliwie osiągnięciem badawczym prof. Kuleszy jest opracowanie obszernej monografii (360 s.) pt. *Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce* (Wyd. UŁ, Łódź 2011), stanowiącej tzw. książkę profesorską.

Większość prac morfologicznych dotyczy z reguły genezy układów przestrzennych pojedynczych miast lub niewielkiego ich zbioru. Tylko nieliczni badacze – H. Münch, S. Pazyra, J. Pudęko, M. Książek – dokonali tego dla zbioru miast całego regionu, odpowiednio Wielkopolski, Mazowsza, Śląska i Małopolski. Nieliczne prace poświęcone formom rozplanowania miast w skali całej Polski, np. W. Kalinowskiego bądź T. Tołwińskiego, mają charakter przeglądowy, podręcznikowy. W tym kontekście opracowanie prof. Kuleszy należy uznać bezdyskusyjnie za wielką syntezę. Dzięki imponującemu opanowaniu interdyscyplinarnej, wielce rozproszonej i posiadającej szereg „białych plam” (Kielecczyzna, Podkarpacie, Lubelszczyzna, a nawet Kujawy) literatury przedmiotu oraz dzięki badaniom własnym, które ją uzupełniały, potrafił skodyfikować cały ogólnopolski dorobek dotyczący genezy i form rozplanowania polskich

miast średniowiecznych. W rezultacie stworzył dzieło o wysokich walorach naukowych, unikatowe kompendium wiedzy o tym, jak powstawały pierwsze polskie osady o charakterze miejskim, jak kształtowały się ich najstarsze układy przestrzenne i jak później przekształcały się w miasta lokacyjne. Interesująco omawia przedlokacyjne formy o charakterze protomiejskim – zespoły grodowe, osady targowe i rzemieślnicze i in. – a następnie dokonuje wszechstronnej analizy lokacji miast polskich na prawie niemieckim od XIII do XV w. Przedstawia różne wzorce lokacji – magdeburską, średzką, chełmińską i lubecką – oraz odpowiednie dla nich zasady rozplanowania i rozmierzania miast średniowiecznych w poszczególnych, bardzo się pod tym względem różniących, regionach Polski. Szczególnie cenne są tu zwłaszcza rozważania dotyczące średniowiecznej metrologii, tj. stosowanych w tym okresie różnych miar i modułów mierniczych, jak również wieńcząca to dzieło typologia form rozplanowań miast średniowiecznych w Polsce. Wymiar polityczny ma ponadto podważenie, argumentami naukowymi, w ślad za innymi polskimi badaczami, szowinistycznych tez historiografii niemieckiej, że miasta polskie nie miały rodzimych korzeni, lecz powstawały na surowym korzeniu li tylko za sprawą wzorców i osadników niemieckich.

Omówione wyżej znakomite i klasyczne już dzisiaj dzieło stało się podstawą do nadania Mariuszowi Kuleszy 17 sierpnia 2012 r. tytułu profesora zwyczajnego. W ślad za tym, 1 października 2012 r. objął funkcję kierownika Katedry Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ.

Nagła śmierć brutalnie przerwała pięknie rozwijającą się karierę naukową Profesora Kuleszy. W Zmarłym tracimy nie tylko świetnego, twórczego naukowca, wybitnego specjalistę w dziedzinie geografii historycznej i morfologii miast oraz sprawnego kierownika Katedry, a także cenionego i lubianego przez studentów nauczyciela akademickiego, lecz również – a może przede wszystkim – dobrego, życzliwego i uroczego Kolegę, a dla wielu niezapomnianego Przyjaciela.

*Marek Koter*  
Katedra Geografii Politycznej  
i Studiów Regionalnych UŁ